

БИЛИЦЯ І. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії держави
і права та порівняльного права
(Волинський національний університет
імені Лесі Українки)

УДК 343.163:343.15-053.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.111>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З УРАХУВАННЯМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

У статті досліджено сучасний стан прокурорського нагляду за дотриманням прав неповнолітніх осіб у кримінальному процесі України з урахуванням їхніх вікових та психологічних особливостей. Актуальність теми зумовлена необхідністю гармонізації національної ювенальної юстиції з міжнародними стандартами прав дитини, а також існуючими проблемами реалізації процесуальних гарантій на практиці. Наголошено на важливості формування комплексної міждисциплінарної моделі, що передбачає участь не лише прокурора, а й фахівця з дитячої психології, слідчого та адвоката як ключових фігур захисту дитини в межах кримінального провадження. У дослідженні використано порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-логічний методи, а також метод аналізу судової практики. Проаналізовано чинні положення КПК України у контексті їх відповідності принципам Конвенції ООН про права дитини, Європейської конвенції з прав людини та рекомендаціям міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, Рада Європи, ОБСЄ). Вивчено приклади з Єдиного державного реєстру судових рішень, які засвідчують як позитивну, так і проблемну практику реалізації процесуальних прав неповнолітніх. Узагальнення практики дозволило виокремити ключові проблеми: формалізацію участі психолога у процесі (за згодою слідчого або прокурора), відсутність спеціальної підготовки прокурорів до ювенальних проваджень, нечіткий процесуальний статус психолога в КПК. Запропоновано внесення змін до процесуального законодавства з метою закріплення імперативної участі фахівця з дитячої психології, розробку методичних рекомендацій для працівників прокуратури, а також впровадження інституційної моделі взаємодії «прокурор – психолог – слідчий – адвокат». Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання під час підготовки нормативних змін, розробки навчальних програм для прокурорів, психологів і слідчих, а також у формуванні міжвідомчих протоколів реагування на злочини за участі неповнолітніх. Запропоновані підходи можуть стати основою для побудови гуманної, правозахисної моделі юстиції, орієнтованої на потреби дитини в Україні.

Ключові слова: прокурорський нагляд, неповнолітні, кримінальний процес, права дитини, психологічна особливість, досудове розслідування.

Bilytsia I. O. Modern trends in prosecutorial supervision over the observance of the rights of minors in criminal proceedings considering psychological specifics

This article examines the current state of prosecutorial supervision over the observance of minors' rights in criminal proceedings in Ukraine, taking into account their age-specific psychological characteristics. The relevance of the research stems

from the need to harmonize national juvenile justice with international child rights standards, particularly in the context of practical deficiencies in the implementation of procedural guarantees. The study emphasizes the necessity of a comprehensive interdisciplinary model involving not only the prosecutor but also a child psychologist, investigator, and defense attorney, forming a coordinated protection mechanism for the child during legal proceedings. The research methodology includes comparative legal analysis, systemic-structural and formal-logical methods, as well as analysis of case law. The author examines the current provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine in light of the UN Convention on the Rights of the Child, the European Convention on Human Rights, and recommendations by international organizations such as UNICEF, the Council of Europe, and the OSCE. Real judicial practice from the Unified State Register of Court Decisions is analyzed, highlighting both positive developments and systemic issues in the procedural treatment of minors. The main findings identify several critical problems: the formalized and discretionary participation of psychologists in proceedings, inconsistent regional practices, lack of specialized training for prosecutors in juvenile justice, and the unclear procedural status of psychologists. To address these challenges, the article proposes legislative amendments mandating the involvement of child psychologists, the institutionalization of a «prosecutor–psychologist–investigator–attorney» model, the development of standardized training programs for prosecutors, and clearer regulation of psychologists' procedural roles. The practical value of the study lies in its potential application to legislative drafting, interdisciplinary training development, and interagency protocols for handling cases involving minors. The approaches outlined herein aim to foster a child-centered and legally protective model of juvenile justice in Ukraine, in alignment with international standards and best practices.

Key words: *minors' rights, prosecutor, psychologist, juvenile justice, criminal proceedings, interdisciplinary model, Ukraine, legal guarantees, procedural law.*

Вступ. Захист прав неповнолітніх у кримінальному провадженні є пріоритетом для правової системи України. Особлива вразливість цієї категорії учасників процесу зумовлює необхідність надання їм підвищених гарантій, реалізованих із урахуванням вікових, соціальних та психологічних особливостей. Відповідно до ст. 131-1 Конституції України, прокуратура відіграє ключову роль у цьому процесі, здійснюючи нагляд за додержанням законності під час кримінального провадження.

На рівні кримінального процесуального законодавства питання участі неповнолітніх у провадженні врегульовані в розділі VI КПК України (ст. 484-502), де визначено особливості провадження щодо дітей. Водночас чинні положення не повною мірою узгоджуються з міжнародними стандартами, зокрема з Конвенцією ООН про права дитини та Пекінськими правилами. Ці акти вимагають не лише врахування віку, а й адаптації процесуальних процедур до рівня розвитку, психологічного стану та комунікативних потреб дитини. Практика Європейського суду з прав людини також підтверджує право неповнолітніх на особливі процесуальні гарантії, включаючи фахову психологічну допомогу під час слідчих дій [17].

Незважаючи на наявність спеціальних норм у КПК України, їх реалізація часто є формальною або вибірковою. Наприклад, ст. 491 передбачає участь психолога або педагога під час допиту лише за ініціативою слідчого, прокурора, захисника чи підозрюваного. Такий підхід не гарантує системного залучення фахівця, навіть за очевидної психологічної вразливості дитини. Подібна ситуація спостерігається і в межах застосування статті 227 КПК, яка також передбачає можливість, але не обов'язковість, участі психолога при проведенні слідчих дій. Навіть у статті 484, яка закріплює загальний принцип урахування віку, рівня розвитку та соціальної зрілості неповнолітнього, відсутній механізм, який би зобов'язував прокурора забезпечити ці умови на практиці [11].

У судовій практиці трапляються випадки, коли ігнорування таких вимог призводило до істотних порушень. Зокрема, є рішення, у яких суд визнав докази недопустимими саме через допит дитини без належного супроводу психолога [19]. Це свідчить про актуальність проблеми і потребу в її системному вирішенні через оновлення як нормативної бази, так і підходів до прокурорського нагляду в ювенальних провадженнях.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз прокурорського нагляду за дотриманням прав неповнолітніх у кримінальному процесі з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Об'єктом є прокурорська діяльність у цій сфері, а предметом – законодавче регулювання та практична реалізація участі прокурора з фокусом на психоемоційний захист дитини.

Практичне значення дослідження полягає в розробці пропозицій щодо вдосконалення нормативних приписів та прокурорської практики у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

У цьому контексті основними завданнями дослідження є:

- проаналізувати чинне кримінальне процесуальне законодавство щодо реалізації прав неповнолітніх;
- вивчити прокурорську практику, як судову, так і публічно задекларовану;
- визначити шляхи вдосконалення прокурорського нагляду з урахуванням психологічних особливостей неповнолітніх осіб.

Результати дослідження. Правовий механізм захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні України ґрунтується на загальних принципах, доповнених спеціальними гарантіями для дітей. Зокрема, ст. 7 КПК України гарантує повагу до людської гідності всіх учасників процесу [11]. Функція прокурора у контексті захисту прав вразливих осіб закріплена у ч. 4 ст. 131-1 Конституції України, яка надає йому повноваження контролювати дотримання закону під час досудового розслідування [10].

Чинне законодавство встановлює спеціальні допустимості та процедури щодо неповнолітніх. За ст. 224 КПК України, важливо проводити слідчі дії з урахуванням віку та психоемоційного стану дитини, з недопущенням дій, що можуть нашкодити її психіці [11]. Ст. 227 КПК України накладає обов'язок забезпечити участь законного представника, педагога, психолога або лікаря під час допиту або інших слідчих дій за участю неповнолітнього [11].

Спеціалізовані норми щодо неповнолітніх містяться у Розділі в розділі VI КПК України (ст. 484-502), де ст. 491 встановлює обов'язкову участь фахівців – педагога чи психолога – під час допиту підозрюваних віком до 18 років або за наявності психічних порушень, а ст. 493 передбачає можливість передання дитини під нагляд замість утримання під вартою [11].

Для забезпечення належного прокурорського нагляду, зокрема щодо участі фахівців, введено в дію Наказ Офісу Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021 р, який уточнює обов'язки прокурора у справах щодо неповнолітніх, включаючи забезпечення психологічного або педагогічного супроводу та ведення контролю за такими справами [12].

Міжнародні документи посилюють ці гарантії. Конвенція ООН про права дитини у ст. 3 проголошує пріоритет найкращих інтересів дитини, а ст. 12 закріплює її право бути вислуханою [9]. Доповнюють національні норми Пекінські (1985), Гаванські (1990) та Бангкокські правила (2010), що передбачають індивідуальний підхід до дітей, врахування їхнього психологічного стану та захист від дискримінації (ООН).

Також важлива Європейська конвенція з прав людини, ратифікована Україною у 1997 році: її ст. 6 гарантує право на справедливий суд і врахування вікових особливостей у процедурах стосовно неповнолітніх [8].

Наведені норми створюють міцну нормативно-правову основу для захисту неповнолітніх у кримінальних провадженнях. Однак практичне застосування таких норм, зокрема імперативність участі психолога або педагога, часто залежить від суб'єктивного рішення органів або прокурорів. Це викликає потребу в удосконаленні норм і зміцненні ролі прокурора як гаранта процесуальної безпеки дітей.

Психологічна вразливість неповнолітніх у кримінальному процесі обумовлена їх віком, соціальною незрілістю та низькою стресостійкістю. У віці до 18 років триває формування самосвідомості, критичного мислення та здатності до абстрактного судження. Це підвищує ризик навіюваності, особливо під час слідчих дій. Конвенція ООН про права дитини зобов'язує держави враховувати рівень розвитку дитини, її психологічний стан та забезпечувати право бути вислуханою (ст. 3, 12) [9].

У кримінальному процесі ця вразливість проявляється в страху перед авторитетами, неусвідомленні наслідків своїх слів і дій, а також у підвищеній залежності від дорослих – слідчих, батьків, захисників. З метою протидії цим ризикам чинне українське законодавство передбачає низку процесуальних гарантій.

Ст. 224 КПК України встановлює, що допит неповнолітнього має здійснюватися з урахуванням його індивідуальних психологічних особливостей. Ст. 227 КПК вимагає участі педагога, психолога або лікаря під час проведення слідчих дій, якщо вони можуть завдати шкоди психіці або розвитку неповнолітнього. Обов'язкова участь фахівця (психолога чи педагога) гарантована ст. 491 КПК України при допиті особи до 18 років або неповнолітнього з психічними розладами [11].

Особливої уваги заслуговує позиція Офісу Генерального прокурора, викладена в Наказі № 309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх». Документ вимагає від прокурорів ініціювати участь психолога не формально, а з урахуванням реального психоемоційного стану дитини та ризиків її повторної віктимізації [12].

Крім того, Пекінські правила ООН (1985) наголошують, що при взаємодії з неповнолітніми в ювенальному правосудді слід залучати психологів або соціальних працівників, щоб уникнути неправомірного впливу, забезпечити добровільність дій та зберегти етичність провадження [5].

Таким чином, психологічні особливості неповнолітніх обумовлюють необхідність не лише формального, а й системного залучення фахівця на кожному етапі провадження. Ігнорування цього призводить не лише до порушення прав дитини, а й до ризику недопустимості здобутих доказів.

Саме тому ефективний прокурорський нагляд має бути спрямований не лише на формальне забезпечення участі неповнолітнього в провадженні, а й на реальний контроль за дотриманням психологічних гарантій. Для цього необхідно проаналізувати, як зазначені норми реалізуються на практиці, які позитивні приклади існують у судовій та прокурорській діяльності, а також які порушення залишаються системними.

Питання практичного забезпечення процесуальних прав неповнолітніх у кримінальному провадженні набуває особливої ваги в контексті прокурорського нагляду. Незважаючи на чітке нормативне регулювання обов'язкової участі психолога чи педагога (ст. 491 КПК України), судова практика засвідчує як позитивні, так і негативні приклади реалізації цих положень.

Окремі судові рішення демонструють формальний підхід до участі фахівців. Так, у справі № 724/1938/18 Хотинський районний суд Чернівецької області ухвалою від 4 лютого 2019 року встановив, що допит неповнолітнього проведено без участі психолога, попри те, що потерпілий не досяг 16 років. Суд наголосив, що таке порушення прямо суперечить вимогам ст. 491 КПК і є підставою для визнання отриманих доказів недопустимими [16].

Показовим є і провадження № 686/12914/16-к, у межах якого прокурор самостійно ініціював призначення судово-психологічної експертизи для оцінки емоційного стану неповнолітнього. Ухвалою від 15 березня 2017 року Шевченківський районний суд м. Києва підтримав цю ініціативу, зазначивши, що її мета – забезпечити реалізацію принципу найкращих інтересів дитини відповідно до вимог ст. 242 КПК України [15].

Суди також дедалі частіше фіксують у рішеннях, що формальна наявність посилань на відповідні статті не звільняє від обов'язку підтвердити участь фахівця. Апеляційний суд у справі № 369/3775/20 від 25 березня 2020 року підкреслив, що незалучення психолога при

наявності відповідного віку та психоемоційного стану неповнолітнього свідчить про істотне порушення прав [14].

Окрім судових рішень, у публічних повідомленнях прокуратури окремих регіонів фіксуються приклади належного забезпечення прав неповнолітніх. Наприклад, у звіті прокуратури Київської області за березень 2023 року наголошується на реалізації ініціатив із залучення фахівців у сфері дитячої психології до всіх досудових допитів дітей до 18 років. Такі підходи відповідають міжнародним рекомендаціям, зокрема Пекінським правилам та Конвенції ООН про права дитини [18].

Таким чином, аналіз наглядової практики виявляє серйозні розбіжності між нормами та їх застосуванням. Успішні приклади демонструють, що проактивна позиція прокурора – зокрема ініціювання експертиз, вимога обов'язкової участі психолога, належне документування – значно знижує ризики визнання доказів недопустимими та відповідає сучасному розумінню захисту прав дитини в кримінальному процесі. Однак формалізація в частині тлумачення участі фахівців або їх заміна законними представниками свідчить про потребу в більш чіткій імперативності цих положень.

Першочерговою виявлена відсутність належного психологічного супроводу під час допиту неповнолітніх: хоча процедура через так звані «зелені кімнати» апробується, вона залишається винятком, а не усталеною практикою [7]. Відповідно, ризик отримання недопустимих доказів значно зростає, і прокурори не завжди можуть забезпечити психологічний захист дитини у межах своїх повноважень.

Другим ключовим недоліком є нерівномірність застосування практик по регіонах. У деяких областях «зелена кімната» використовується лише за надзвичайних випадків, тоді як інші практично не застосовують цей формат допиту, що вказує на відсутність єдиних методичних підходів і централізованого регулювання (той же звіт показує, що такі кімнати є скоріше поодинокими випадками).

Третя проблема – недосконала підготовка прокурорів, які працюють з неповнолітніми. У відсутності спеціального навчання достатньо часто спостерігаються помилки у забезпеченні прав дитини під час допиту: недостатнє роз'яснення прав, відсутність захисника або психолога у процесі. Це порушує стандарти кримінального процесу та принципи правосуддя, дружнього до дитини.

Отже, потрібні три ключові кроки: по-перше, закріпити обов'язковість участі психолога при допиті неповнолітніх на законодавчому рівні; по-друге, уніфікувати застосування методик «зелених кімнат» по всіх регіонах як адміністративно-процедурний стандарт; по-третє, впровадити обов'язкову підготовку прокурорів-ювеналів із залученням психологів та міжнародних експертів у форматі міжвідомчих програм (що вже апробується на базі системи безоплатної правової допомоги – пілотна програма залучення психологів із 2023 року) [6].

Перспективи вдосконалення прокурорського нагляду у справах щодо неповнолітніх потребують системного оновлення як нормативно-правової бази, так і практики реалізації функцій процесуального керівництва. Передусім, актуальним є внесення змін до ст. 224, 227 та 491 КПК України з метою встановлення обов'язкової, а не факультативної участі фахівця з дитячої психології під час слідчих дій за участі неповнолітніх. Встановлення імперативного характеру такої участі є особливо важливим, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, зокрема у справі *M.S. v. Ukraine* (заява № 2091/13), де наголошено на обов'язку держави забезпечити участь дитини у кримінальному провадженні лише за умови наявності відповідного захисту, у тому числі психологічного [13].

Удосконалення можливе також через запровадження інституційної моделі «прокурор – психолог – слідчий – адвокат», яка забезпечує командну взаємодію усіх ключових учасників, що працюють із неповнолітніми. Ефективність подібної моделі доведена практикою країн Північної Європи, зокрема в межах моделі Barnahus, яка підтримується Радою Європи, ЮНІСЕФ та ОБСЄ. Модель передбачає, що усі процедури щодо дитини проводяться в одному місці за участі спеціалізованих фахівців, із дотриманням принципу недопущення повторної травмизації [3].

Ключовою складовою впровадження зазначеної моделі є підвищення професійного рівня прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво у провадженнях щодо неповнолітніх. Наразі така підготовка має фрагментарний характер і не охоплює специфіку дитячої вікової психології, принципи безпечної комунікації з дитиною та навички розпізнавання психологічних травм. У відповідь на ці виклики Рада Європи розробила посібник з підготовки фахівців у сфері дитячо-орієнтованого правосуддя, що містить докладні методики взаємодії з дітьми-свідками та підозрюваними [1].

Важливо також посилити процесуальний статус психолога, який бере участь у провадженні. Наразі його залучення часто оформлюється як участь спеціаліста або понятого, що не дозволяє йому повноцінно впливати на хід та результати слідчих дій. Доцільним є законодавче закріплення за психологом статусу окремого учасника кримінального провадження з правом надавати висновки, робити зауваження до процесуальних документів, а також заявляти клопотання у межах своєї компетенції. Такий підхід вже застосовується у деяких країнах Європи та рекомендований у Рекомендації CM/Rec(2010)1 Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя, дружнє до дитини [2].

Крім того, ефективне реформування ювенальної юстиції в Україні потребує подальшого узгодження із міжнародними стандартами, що випливають із практики ЄСПЛ, підходів ЮНІСЕФ та пілотних моделей, апробованих за підтримки ОБСЄ. Зокрема, за інформацією Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, лише у 2023 році в межах функціонування 17 «зелених кімнат» було проведено понад 500 слідчих дій із дотриманням принципів мінімізації шкоди, участі фахівців та недопущення вторинної віктимізації [4].

Таким чином, перспективи вдосконалення прокурорського нагляду в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб передбачають одночасне оновлення законодавчих положень, розширення повноважень психолога, впровадження інституційних моделей захисту дитини, уніфікацію підготовки прокурорів та масштабування вже апробованих міжнародних практик. Реалізація цих напрямів дозволить створити в Україні ефективну та гуманну систему юстиції, орієнтовану на потреби неповнолітніх.

Висновки. Проведений аналіз законодавчої бази, судової практики та психологічних особливостей неповнолітніх у кримінальному процесі дозволяє зробити низку узагальнень щодо сучасного стану прокурорського нагляду за дотриманням їхніх прав. Виявлено, що, попри наявність формальних гарантій у КПК України, на практиці забезпечення прав неповнолітніх часто залишається декларативним. Основними проблемами виступають формалізація участі психолога, нерівномірність регіональної практики, відсутність спеціалізованої підготовки прокурорів і нечіткий процесуальний статус психолога в кримінальному провадженні.

Дослідження підкреслює важливість міждисциплінарного підходу до вирішення проблем ювенальної юстиції. Забезпечення ефективного захисту прав неповнолітніх потребує скоординованої взаємодії юристів, психологів, соціальних працівників, а також залучення міжнародного досвіду, зокрема практики ЄСПЛ, рекомендацій ЮНІСЕФ та інституційної моделі Barnahus. Такий підхід дозволяє не лише покращити якість слідчих дій за участю дітей, а й мінімізувати ризик вторинної травматизації та порушення прав.

Сформульовано практичні та законодавчі рекомендації, які мають бути враховані у процесі подальшого реформування прокурорського нагляду. Йдеться про імперативне закріплення участі фахівця з дитячої психології у КПК України (зміни до ст. 224, 227, 491), запровадження моделі «прокурор – психолог – слідчий – адвокат», законодавче визначення процесуального статусу психолога як окремого учасника провадження, а також розробку спеціалізованих тренінгів для прокурорів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні механізмів оцінки ефективності взаємодії між слідством і психологічною службою, правового регулювання експертної участі психолога, а також у розробці методик опитування неповнолітніх, дружніх до дитини, що відповідають міжнародним стандартам. Наукова й практична значущість цієї тематики вимагає постійної уваги з боку як правозастосовної, так і академічної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Child-friendly justice Adapting to the specific needs of children. URL: <https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>.
2. Council of Europe Recommendation on children's rights and social services friendly to children and families. Recommendation CM/Rec(2011)12. UN Special Representative of the Secretary-General on Violence Against Children. URL: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/political_declarations/europe/committee_of_ministers_recommendation_on_childrens_rights_and_social_services_friendly_to_children_and_families.pdf.
3. Kalyniuk N., Humenna N. On the implementation and functioning of the «Barnahus». Visegrad Journal on Human Rights. *Наукова періодика України*. URL: <https://journals.urau.ua/journal-vjhr/article/view/303308>.
4. OSCE Project Co-ordinator in Ukraine (closed). Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE. URL: <https://www.osce.org/project-coordinator-in-ukraine-closed>.
5. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice («The Beijing Rules») : resolution / adopted by the General Assembly. UN. General Assembly (40th sess. : 1985-1986), 1985. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/120958?v=pdf>.
6. Безоплатна правнича допомога дітям: доступ до дружнього правосуддя Інформаційно-аналітичний звіт за 2022–2024 роки. URL: https://legaid.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/zvit-bpd-dityam-dostup-do-druzhnogo-pravosuddya-2022-2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.
7. Дослідження передумов запровадження нової практики допиту/опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства. Дослідження Ресурсного центру із дитини, 2016. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/doslidzhennya_press_12.pdf?utm_source=chatgpt.com.
8. Європейська конвенція з прав людини. 1997. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
9. Конвенція про права дитини. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
10. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р.. Харків : Фоліо, 2004. 48 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
12. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні. Наказ від 30.09.2021 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.
13. Справа «М. С. проти України». Case of M.S. v. Ukraine (Application no. 2091/13), Judgment of 11 July 2017, HUDOC. URL: <https://www.familylawstudies.org.ua/uk/espl/209113ua/>.
14. Справа № 369/3775/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88460127>.
15. Справа № 686/12914/16-к, Верховний суд України. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73219595> (дата звернення: 11.06.2025).
16. Справа № 724/1938/18 Провадження № 1-кс/724/73/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79595674>.
17. Справа Блохіна проти росії. ППС ЛІГА:ЗАКОН – система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES001018> (дата звернення: 11.06.2025).
18. У Києві припинили роботу трьох лабораторій з виготовлення амфетаміну – повідомлено про підозри 9 особам. Київська міська прокуратура. URL: <https://kyiv.gp.gov.ua>.
19. Чи можна вважати недопустимими докази у разі, якщо не було застовано методику «Зелена кімната» при допиті дитини?. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/glovuyuk-iryna/articles/ci-mozna-vvazati-nedopustimimi-dokazi-u-razi-iaakshhone-bulo-zastovano-metodiku-zelena-kimnata-pri-dopiti-ditini?utm_source=chatgpt.com.

